

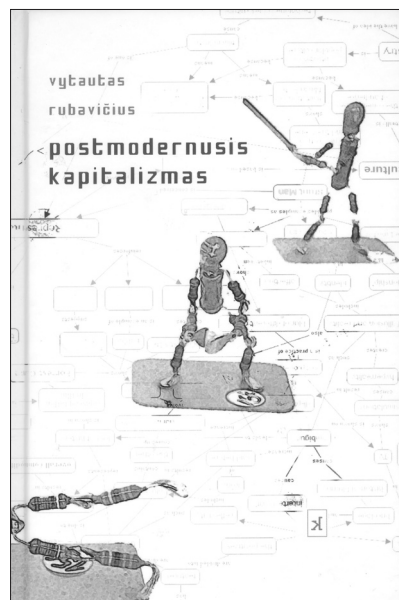
Vaidotas Valantiejus

Kultūra kaip ekonominė galia

Gal ir banalu pradėti Vytauto Rubavičiaus knygos *Postmodernusis kapitalizmas* recenziją *aktualumo* tema. Tačiau šįkart sakyti „aktualu“ tikrai nėra banalu: knyga yra aktuali, čia svarstomi *dabarties* klausimai. O ir knygos autoriaus nuostata neleidžia abejoti jo ketinimais: „straipsniai, iš kurių išsirutuliojo ši knyga, rašyti pirmiausia remiantis „dabarties“ tyrinėjimų nuostata. Stengtasi suvokti dabartinį būvį ir teoriškai pagrįsti, kaip jis susiklostė“ (15 psl.). Tiesa, autorius savotiškai apsidraudžia: „dabartis“ skliaudžiama į kabutes ir vartojama gerokai platesnė *postmoderniojo kapitalizmo*, apimančio ir istoriškai ankstesnį kapitalizmą, ir dar nežinomą kapitalizmą, – tai, kas galėtų pakeisti, dabartinį, prasmę. „Dabartis“ yra politinės filosofijos kategorija:

„Šios knygos autorius postmodernybei pripažįsta naujo, iš modernybės kylančio ir kai kuriuos jos bruožus išsaugančio, paneigiančio ir keičiančio (hėgeliškojo *Aufhebung* prasmę), būvio statusą ir laiko tą būvį kapitalizmo raidos stadija, kuriai būdingas visa apimantis gyvybės suprekinimas ir susišteklėjimas“ (12–3 psl.)

Kaip tik todėl ir keista, kad knygos autorius „Pratarmėje“ net keletą kartų (13 ir 15 psl.) pabrėžia, kad jam „nelabai rūpėjo istoriniai dalykai“, „istoriniai kapitalizmo raidos tarpiniai“. Neabejotina, kad kapitaliz-

Rubavičius, Vytautas. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: Kitos knygos, 269 psl.

mo raidos stadijos rūpi tiek skaitytojui, tiek pačiam autoriui: „Čia laikomasi nuomonės, kad kapitalizmas dar nepasiekė tos savo raidos stadijos, kai kapitalas tampa pagrindine kliūtimi neribotam savo paties kaupimui ir pradeda kurti sisteminę savinaikos sąlygą“ (15 psl.). Ir nors autorius prisipažįsta „stokojantis utopinės vaizduotės“, pastarojoje citatoje atsikleidžia gana aiškus požiūris į „dabarties“ perspektyvą: kapitalizmo mir-

ties, susinaikinimo „stadija“, kaip netiesiogiai postuluojuama, yra būtina, neišvengiama, nors apie tai kalbėti „dar per anksti“.

Kultūra kaip ekonominė galia – ši pagrindinė tema persmelkia Vytauto Rubavičiaus knygą. Problemų formulavimo ir panašių temų nagrinėjimo požiūriu, ši tema iš dalies pakeičia politikos filosofijoje dažnai keliamą politikos ir etikos/moralės santykio klausimą. Nors iš pirmo žvilgsnio *kultūros* ir *ekonominės galios* santykio problema nepanaši į *politikos* ir *moralės* santykio problemą, tačiau knygoje nagrinėjamos temos („gyvybės suprekinimas ir suišteklvinimas postmodernybėje“, „genetinio technologinio diskurso gundymas nemirtingumu“, „kapitalizmo transgresijos ideologija“, „viešumo ir privatumo ribų peržengimas“, „subjekto fragmentacija“, „laisvės sąlygos rinkos išlaisvinimo politikoje“, „bendruomenių, regionų ir miestų laisvėjimo sąlygos reginių vartojimo visuomenėje“) atskleidžia šių problemų giminingumą. Santykio tarp politikos ir moralės, šiomis dienomis suprantamo dažniausiai pernelyg tiesmukai, didaktiškai, perkėlimas į kultūros ir politinės ekonomikos sritį – pasiteisina. Gana platus Vytauto Rubavičiaus knygoje nagrinėjamų temų sąrašas liudija, jog visas šias temas galima svarstyti naujai, tačiau kartu išlaikant ryšį su klasikinėmis politinės filosofijos problemomis.

Galima sakyti, kad esminis dalykas, kuris rūpi ir autoriui, ir skaitytojui, susijęs su moralės ir politikos (tiksliau, *politiškumo*, kaip tai traktuojama politikos filosofų; žr.: Schmitt 1996, Arendt 2005, Mouffe 2005, Taylor 2007) santykio klausimu. Dar neat-

vertus pirmojo puslapio, pačiame knygos viršelyje, matyti naujos mūsų „esmės“ žaliagalviai žmogeliukai, knygų ir televizorių ekranuose mosuojantys kardais-nendrėmis. Kaip paaiškėja jau skaitant knygą, pagrindinis klausimas, plačiąja prasme, yra *moralinis*, apimantis santykį tarp mums įprastos „žmogaus esmės“ ir šios „esmės dekonstravimo“ postmoderniojo kapitalizmo laikotarpiu: „Automatų, klonų ir chimėrų atžvilgiu kalbėjimas apie sielą, sąmonę ir pasąmonę netenka prasmės, o toks kalbėjimas ir kūrė žmogaus esmę“ (67 psl.). Nors dekonstrukcijos laikais kalbėti apie „grynąją“ žmogaus esmę nėra savalaikiška, o be to, turime laikytis „hermeneutinio įtarumo nuostatos“ (14 psl.), vis dėlto, matant tiesioginius ir netiesioginius šių dienų pasikeitimus, persąs klausimas – ar iš esmės keičiasi žmogaus „esmė“?

Tikrai nežinia, kokią prasmę žmogiškiems veiksmams, vaizduojamiems knygose apie „dabartį“ – *Postmodernusis kapitalizmas* – viršelyje, suteikia jos autorius Vytautas Rubavičius. Ir vis dėlto galima laisvai painterpretuoti. Jei žaliagalviai žmogeliukai, knygos viršelyje („mosuojantys“, „stebintys“, „tįsantys“) yra panašūs į „chimėrų-automatų“ klonus, o mes, sėdintys prie kompiuterio (rašantys recenzijas), daromės vis labiau panašūs į kompiuterius-automatus, tai visi tampame šiek tiek panašūs. Juo labiau, kad „gundymas nemirtingumu“ įsirango, arba ketina įsirangyti, kaip žaltys į naujo žmogaus esmę. Todėl pateisinama sąvoka „kapitalo jausena“, kurią kartais vartoja knygos autorius. Kultūra – mokslas, švietimas, ideologija (scientistinės ekonomistinės, naujo-

sios vadybos, įvairūs laisvosios rinkos kultai; 14 psl.), – laiduoja nemirtingumo ideologemos „tikrumą“ (62 psl.). Jau vaikai kompiuterinių žaidimų pratinami „skaičiuoti gyvybes“ – jų galima sukaupti daug ir šitaip įgyti pranašumą prieš turinčiuosius tik „kelias“ (63 psl.).

Šio klausimo formulavimas ir analizavimas – vertinga naujos Vytauto Rubavičiaus knygos pusė. „Kultūra“ paprastai apibūdinama kaip autonomiškas prasmingų ženklų, simbolių, reiškinių kūrimo konkrečioje vietoje ir konkrečiame laike laukas. Šis simbolinis laukas, deja, dažnai tiriamas atsietai nuo ekonomikos ir net politikos. Gerokai rečiau klausima, kaip *suprekinama* vieta ir laikas, t.y., kaip ši kontekstinė kultūros ženklų visuma „natūralizuojama“ remiantis ekonominės galios priemonėmis.

Dažname Vytauto Rubavičiaus knygos puslapyje galima rasti arba išvelgti tiesiogines ir netiesiogines nuorodas, kad autoriui labiausiai rūpi „postmodernybės būvio susiklostymas“. Autorius sąmoningai neanalizuoja ankstesniojo kapitalizmo raidos tarpsnio, kai žmonės buvo paversti darbo jėga, o ši – mainomąja verte. Gerokai daugiau dėmesio skiriama klausimams, susijusiems su kultūros, o vėliau – gyvybės, suprekinimu ir suištekliniu. Tokia distinkcija leidžia V. Rubavičiui sutelkti dėmesį į dabartinės būklės ir galimų pokyčių specifiką. Kita vertus (kaip bus mėginama parodyti šioje recenzijoje), vartojamos sąvokos, įskaitant „suprekinimą“ ir „suišteklinį“, reikalauja bent iš dalies svarstyti santykį su ankstesnio laikotarpio idėjomis. Pavyzdžiui, „urbanistinės ekonomikos išplitimas“, kuris laikomas

skiriamuoju postmodernybės būvio bruožu, iš tikro prasidėjo dar moderniuoju laikotarpiu, todėl „darbo jėgos“, „mainomosios vertės“ ir kitos senos marksizmo sąvokos sudaro suprekinimo ir suišteklinio procesų pagrindą. Be to, griežtas analizuojamų laikotarpių atskyrimas savo ruožtu reikalauja skirti ir analizuojamus autorius pagal tam tikras grupes.

Vytauto Rubavičiaus knygos pavadinimas „Postmodernusis kapitalizmas“ apima du svarbius terminus, kurie žymi plačios apimties šiuolaikinius socialinius, ekonominius, kultūros reiškinius, siejamus su vėlyvojo kapitalizmo raiškos būdais. Ilgainiui šie reiškiniai „sunatūralėjo“ ir tapo esmine kapitalizmo raidą skatinančia galia, kaip rašo šios knygos autorius, „kapitalo savidauga“, kuri plinta įvairiomis formomis – kaip socialiniai ir kultūriniai visuomeninės saviorganizacijos būdai (p. 11).

Penkiuose knygos skyriuose nagrinėjamas atskiras temas jungia gana nuoseklus autoriaus siekimas analitiškai prasiskverbti į vėlyvojo kapitalizmo „logiką“, pažvelgti į šiuolaikines gyvenimo sąlygas būtent kaip į „sistemas“, „struktūras“ raišką. Knygos „Pratarmėje“ Vytautas Rubavičius netgi pavadina save „struktūralistu“, t.y. sąmoningai atsiriboja nuo vienpusiškų požiūrių, kurie linkę nagrinėti tik idėjas, vaizdinius, esamas kultūros reikšmes, paskirų žmonių veiksmus. Atsižvelgiant į tai, kad „kapitalistinio determinizmo“ klausimų Lietuvoje šiaandieną vengiama (iš dalies dėl neigiamų prisiminimų, susijusių su „vulgariojo marksizmo“ aiškinimo būdais), Vytautą Rubavičių reikėtų pagirti už intelektualinį pavyzdį – priskir-

ti save „struktūros šalininkams“: „Autorius neneigia individo laisvės suprasti ir rinktis, kurti ir veikti pasitelkus jam prieinamus socialinius ir kultūrinius simbolius bei jų perteikimo būdus; vis dėlto jis mano, kad visoks individo pasirinkimas bei veikla vyksta tam tikromis nuo jo nepriklausomomis aplinkybėmis, lemiamomis didžiųjų socioekonominė ir kultūrinių sistemų, jų saistymosi ir reprodukcijos vyksmo“ (p. 10).

Iš tikrųjų: šiandieną vis labiau aiškėja, kad kultūros ir įvairių medijų formų atgaminimas yra sisteminis vyksmas, kuriam atpažinti, aprašyti, tyrinėti reikia ne tik intelektualinių pastangų, bet, kaip pabrėžia V. Rubavičius, ir „utopinės vaizduotės“ (p. 11). Ir nors knygos autorius kukliai užsimeina, jog būtent utopinės vaizduotės jis stokoja (ten pat), vis dėlto kritinis požiūris į nagrinėjamus dalykus ir alternatyvių požiūrių lyginimas knygoje yra išsaugomas. Kritinio požiūrio V. Rubavičius ne tik nevengia, bet ir interpretuoja (galbūt dažniau nei kitų krypties atstovų) kritines Karlo Marxo, Martino Heideggerio, Maxo Horkheimerio, Theodoro Adorno, Douglaso Kelnerio, Stevenso Besto, Fredrico Jamesono, Zygmunto Baumano bei kitų autorių idėjas, sąvokas, teiginius.

Nors didžioji svarstomų temų dalis nėra tiesiogiai susijusi su lietuvišku kontekstu, išskyrus paskutinį poskyrį „Kai kurie lietuviškojo urbanistinio kapitalizmo bruožai“, vis tik jaučiasi, kad autoriui labai rūpi atsakyti į klausimus, susijusius su kontekstinėmis dvejopos krizės pokomunistinėje Lietuvoje visuomenėje – *sisteminės kapitalizmo ir pereinamųjų visuomenių* – problemomis.

Taigi *kontekstas* knygos autoriui – svarbu. Tiesą sakant, gal net ir svarbesnis nei pats kapitalizmas (siauresne reikšme). V. Rubavičius nagrinėja penkias plačias temas, kurias vienija terminas „šiulaikinis būvis“, t.y. kapitalizmas čia suprantamas ne tik kaip ekonominė sistema, bet visų pirma kaip visus šiulaikinės visuomenės socialinius ir politinius santykius aprėžiantis būvis. Nors tokios įvairios temos, kaip populiarioji kultūra, masmedijos, nemirtingumas, menas, politika, urbanizacija ir kitos, sukuria itin nevienalytį (sakykime, postmodernų) minties dėstymo audinį, tačiau analizuojamų problemų įvairovė padeda išvengti daug svarbesnės ir itin dažnos socialinių mokslų ydos – ekonomizmo. Ekonomizmas – tai polinkis visus socialinius santykius aiškinti ekonominės vertės kriterijais, taip juos tarsi objektyvizuojant. Dar tarpukario politikos filosofas Carlas Schmittas yra pažymėjęs, kad dominuojanti moderniajame pasaulyje liberalioji politinė teorija linkusi politines distinkcijas keisti ekonominėmis (Schmitt 1996; 71). Todėl neretai daugelis socialinių ir politinių problemų (pavyzdžiui, *nelygybės*) yra analizuojamos per konkurencingumo prizmę, nors šios problemos yra iš esmės kitokios prigimtės.

V. Rubavičius išvengia minėtos problemos ir bando analizuoti giluminius šiulaikinės/postmodernios kapitalizmo sistemos bruožus. Teoriniai atskaitos taškai – Karlo Marxo ir Martino Heideggerio įžvalgos. Autorius bando įrodyti, kad „žmogaus ir jo gyvenamo pasaulio suprekinimas ir suišteklėjimas – tai du vienas kitą skatinantys procesai, kurie visuotiniu (globaliu) būdu

apsireiškia postmodernybėje, kai gyvybė, žmogaus kūnas ir dvasinė veikla pradedami matyti kaip neišsenkamų išteklių atsargos“ (p. 17–18). Marksistinė tezė, kad žmogiškąjį pasaulį suprekina kapitalo galia, yra papildoma heidegeriška mokslo ir technikos kritika, kai žmogus vėlgi yra paverčiamas tik žaliava, ištekliais.

Tiesa, kai V. Rubavičius šias idėjas, prielaidas, teiginius ir sąvokas perkelia į kultūros lygmenį (žr. poskyrį „Kultūros suprekinimas ir suišteklėjimas“), plėtodamas Th. Adorno ir kitų kritinių teoretikų, nagrinėjusių kultūros tapimą masinio vartojimo preke, idėjas, knygos skaitytojai turėtų teisėtai tikėtis, kad bus aiškiau atskleistas ryšys tarp dviejų pagrindinių – suprekinimo ir suišteklėjimo – sąvokų būtent *kultūros atgaminimo* lygmenyje. Kitaip sakant, lieka neaišku, ar šios dvi sąvokos vartojamos greičiau kaip sinonimai, ar turėtų būti atskleidžiami ir argumentuojami svarbūs jų skirtumai. (31 psl. *suišteklėjimas* apibūdinamas kaip „gyvybės užkariavimas“, tačiau trūksta tikslesnio išplėtojimo.) Kartu reikėtų pridurti, jog šiuo – kultūros analizės – atveju skaitytojas tikėtusi ir bent kiek platesnio Walterio Benjamino (Benjamin 2005), Maxo Horkheimerio ir Teodoro Adorno (Horkheimer, Adorno 2006) idėjų įtraukimo į savo analizę (kažkodėl neminimi lietuviški leidiniai, bet minima tik angliška *Švietimo dialektikos* versija).

Ypač įdomi knygos autoriaus nagrinėjama subjekto fragmentacijos tema (žr. poskyrį „Subjekto fragmentacija: modernybės asmuo ir daugybinis vartotojas“). Jau pirmame šio poskyrio sakinyje V. Rubavičius aiškiai formuluoja santykį tarp reklamos reiškinių

ir šiuolaikinio žmogaus, kuris visa savo esme atsiduria pačiame visa apimančių vartojimo sistemos jėgų veikimo centre: „Populiarioji kultūra ir jos „antgalis“ reklama yra nukreipti į vartojimo ir vartotojų kapitalizmo subjektą“ (p. 124). Tinkamai atskleidžiamas santykis tarp žmogaus gebėjimo „laisvai pasirinkti“ ir išoriškai gaunamų, „automatiškų“ diegiamų į žmogaus vis labiau fragmentiną tapatumą. Nagrinėdamas šią temą V. Rubavičius įtraukia ir dekonstrukcijos idėjas. Visos šios idėjos įtraukiamos svarstant ir globalizacijos teoretizavimo, kuris, autoriaus teigimu, paremia fragmentuoto subjekto sampratą, ypatybes. Čia gerai atsiskleidžia rinkos, popkultūros, masmedijų ir mokslinio diskurso artimi ryšiai. Autorius ne kartą priartėja prie esminio tikrovės ir tikrovės iliuzijų, slepiančių realybės stoką, santykio. Autorius pažymi, kad „suprekinimas“ nėra absoliutus reiškinys, kad „nesuprekinėtų sričių apskritai nebelieka“ (p. 129), tačiau, reikia pripažinti, išvengia aiškesnio atsakymo į klausimą, apie šį nepaprastai svarbų filosofinio pobūdžio klausimą, susijusį su kolektyvinio gyvenimo politinės, socialinės, kultūrinės laisvės galimybėmis.

Ir dar: vartojimo rinkos, įskaitant reklamos kuriamas iliuzijas, tema – palanki terpė paanalizuoti lietuvišką kontekstą šiais aptariamais atžvilgiais. Klausimas būtų tas: ar ir kuo skiriasi „postmoderniojo kapitalizmo“ sąlygos ir aplinkybės konkrečiame postkomunistinės tikrovės kontekste nuo sąlygų, iš esmės susijusių su moderniojo laikotarpio pokyčiais, kuriuos analizavo Adorno ir Horkheimeris? Kitaip sakant, pernelyg daug dėmesio skiriant moderniojo laikotarpio te-

oretikų idėjoms, galima prarasti santykį su dabartinės tikrovės pokyčių savitumu.

Savo knygoje V. Rubavičiui įvairiais atžvilgiais pavyksta išplėtoti idėją, kad mes toli gražu negyvename „post-istorijoje“ arba „post-ideologijoje“. Priešingai, kapitalizmas Lietuvoje, kaip rašo autorius, buvo „nuleistas iš viršaus“, remiantis neoliberalizmo ideologijos pateiktomis formulėmis, savo veiklą pagrįsti pasitelktomis ir vietinių reformuotojų“ (p. 226). Valstybinė valdžia neplėtojo realios savivaldos, o stiprūs korporaciniai veikėjai valstybės institucijas netruko pasitelkti savo interesams įgyvendinti (ten pat). Ši dalinė išvada knygoje dera su anksčiau plėtotą Karlo Marxo idėja, kad klasė, valdanti materialiuosius išteklius visuomenėje, vienu ir tuo pačiu metu yra viešpatuojanti *intelektualinė-ideologinė* jėga.

Atskleisti šį santykį tarp materialųjų išteklių ir ideologinių svertų – tema, kuri reikalautų specialios kontekstinės analizės. Tačiau galima sakyti, kad kai kuriuos šio santykio aspektus autorius bando atskleisti. Nors pripažindamas šiuolaikinės „kapitalizmo tikrovės“ sistemiškumą, struktūriškumą, o kartu ir savotišką determinuotumą, V. Rubavičius vis dėlto įžvelgia ir alternatyvių socialinių, kultūros jėgų, kurios įstengtų, anot autoriaus, apriboti finansinio kapitalizmo galias. Šios jėgos siejamos su „kai kuriais“ postmoderniojo kapitalizmo bruožais, kurie galėtų paskatinti įvairių bendruomenių interesus suderinančio vėlyvojo kapitalizmo plėtrą (p. 235).

Šiandieną lyg ir sutariama, kad šiuolaikinė kapitalizmo stadija yra *kitokia*, tačiau ginčijamasi, ar šiuolaikiniai kapitalizmo priešt-

ravimai kyla dėl pačios kapitalizmo prigimties (natūraliai atsiranda), ar dėl bendresnio socialinio ir politinio konteksto. Šie bendrieji postmoderniojo kapitalizmo bruožai darosi ypač aktualūs kalbant apie pokomunistinių šalių ir konkrečiai Lietuvos specifiką. Būtent kalbėdamas apie Lietuvą V. Rubavičius „sušildo“ tekstą autobiografiniais pastebėjimais ir analitinį kapitalizmo pjaustymą priartina prie rūsčios laukinio kapitalizmo žemės. Juk 1990-aisiais iš brandaus socializmo sugebėjome „peršokti“ tiesiai į postmodernųjį kapitalizmą. Autorius be jokios pompastikos pažymi, kad visokie „išlaisvinimai“ neretai susiję su naujais pančiais, kuriuos kaip tik ir primeta „scientistinės ekonomistinės, „naujosios vadybos“ ideologijos ir įvairūs laisvosios rinkos kultai“ (p.14).

Drauge reikėtų pažymėti, kad „kultūros kaip ekonominės galios“ reiškinyje turi būti skiriamos bent dvi pusės. Viena vertus, V. Rubavičius tinkamai pabrėžia medžiaginę kultūros reiškinių ir apskritai socialinės praktikos pusę. Kita vertus, „kultūra“, jei ją nagrinėti tik kaip visapusiškai persmelktą ekonomikos, gali tapti visas reikšmes apimančiu reiškiniu. Vis dėlto „ekonomika“, su jos raidos prieštaravimais susiję netolygūs „klasių formavimosi“ ypatumai taip pat neturi būti išleidžiami iš akių kaip autonomiškas reiškinys, nes, priešingu atveju, neturėsime galimybės išsiaiškinti, kaip tam tikros konkrečios verslo formos, skirtingi ekonominės veiklos variantai, sudarantys plačią skalę (nuo teisėtos iki neteisėtos veiklos formų), konkrečiai privatizuoja viešąją, politinę, pilietinę žmonių gyvenimo erdvę ir laiką. Jei „masmedia“ reiškinius sutapatinsime tik su

ideologijos raiška (o ši tapatinimo tendencija aptariamoje knygoje krenta į akis), tai nesugebėsime nagrinėti *specifiskų* procesų ir santykių, kurie plėtojasi ne tik tarp kultūros gaminimo bei atgaminimo ir viešpataujančios (vis labiau anonimiškos) klasės interesų, bet ir tarp įvairių ekonomikos, ideologijos ir politikos lygmenų konkrečioje vietoje ir konkrečioje laiko atkarpoje.

Baigiant šią recenziją verta atkreipti dėmesį į tam tikrą tęstinumą, kuriuo pasižymi čia nagrinėto autoriaus darbai. Turint

galvoje ankstesniąją V. Rubavičiaus knygą „Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, rekonstrukcija, menas“ (2003) jau susidaro conceptualus pagrindas, skatinantis dar glaudžiau susieti V. Rubavičiaus knygoje svarstytas idėjas ir kontekstinę dabartinių Lietuvos visuomenės pokyčių analizę. Šito ir tikėtumėmės iš knygos autoriaus pritardami, kad geresnio bendruomeninio ir pilietinio gyvenimo viltis, ko gero, neateina pati savaime. Ją reikia ir medžiagiškai, ir intelektualiai puoselėti.

LITERATŪRA:

Arendt, Hannah. 2005. *Žmogaus būklė*. Vilnius: Margi raštai.

Benjamin, Walter. 2005. *Nušvitimai. Esė rinktinė* (iš vokiečių kalbos vertė Laurynas Katkus). Vilnius: Vaga.

Horkheimer, Max; Adorno, Theodor W. 2006 [1947]. *Apšvietos dialektika. Filosofiniai fragmentai* (iš vokiečių kalbos vertė Gediminas Mikėlaitis). Vilnius: Margi raštai.

Mouffe, Chantal. 2005. *On the Political*. London, New York: Routledge.

Rubavičius, Vytautas. 2003. *Postmodernusis diskursas: filosofinė hermeneutika, dekonstrukcija, menas*. Vilnius: kultūros, filosofijos ir meno institutas.

Rubavičius, Vytautas. 2010. *Postmodernusis kapitalizmas*. Kaunas: kitos knygos.

Schmitt, Carl. 1996. *The Concept of the Political*. Chicago and London: The University of Chicago Press.

Taylor, Charles. 2007. *Modern Social Imaginaries*. Durham, London: Duke University Press.

Gauta: 2010 06 20

Pateikta spaudai: 2010 11 08

Politikos teorijos katedra
TSPMI, Vilniaus universitetas
Vokiečių 10 Vilnius LT-01130
El. paštas: v_valantiejus@yahoo.com